

Dorthe Emilie Røssell



EFTERTID

mellemggaard

EFTERTID

© 2012 Dorthe Emilie Røssell og Forlaget mellemsgaard

Sat med Georgia

Redaktør: Camilla Faieq Jensen

Grafisk produktion: KWG Design, Odense

Grafiker og omslagsdesign: Meluna Skov Kragelund

Fotografierne i bogen er dels enge private optagelser, samt fra Niels Gyrstings arkiv fra Besættelsestiden.

Tryk: Toptryk Grafisk

1. udgave, 1. oplag

ISBN 978-87-92875-01-3

Kopiering af denne bog må udelukkende finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer. Det er dog tilladt at bringe korte uddrag i forbindelse med anmeldelser.

www.mellemsgaard.dk

Tidligere udgivelser af Dorthe Emilie Røssel:

BIBLIOGRAFI:

"Jeg brød et løfte", 2007 – *Barndomserindringer fra besættelsestiden*

"Lusitania", 2008 – *digtsuite*

"Om et øjeblik", 2009 – *digte*

"Et strejf af rosmarin", 2011 – *roman*

"Undervejs", 2011 – *noveller*

MEDVIRKER I:

"Antologi 2006 – flyv om nødvendigt", 2007 – *digte*

"Ordløst", 119 digtere, 2008 – *Lyrikgruppen, Dansk Forfatterforening*

"Fra Liv til Liv", 2009 – *antologi*

"Natten jeg aldrig glemmer", 2010 – *antologi*

FORORD

Beslutningen om at skrive "Jeg brød et løfte" var tung. Det var med en følelse af, at jeg svigtede løftet til min far om tavshed, som jeg gav ham i 1945. Jeg var ikke loyal, for jeg havde jo lovet ham aldrig at omtale det, vi havde deltaget i under besættelsen. Men beslutningen om at skrive bogen har lettet en tung sten fra mit hjerte, har givet mig ro.

Utallige gange er jeg, ved mine foredrag, blevet opfordret til at skrive mere om tiden og livet efter besættelsen, om hvordan vi/jeg kom videre i livet. De mange spørgsmål, jeg gennem årene har fået stillet, får minder og oplevelser, som jeg har fortrængt, til at bryde frem.

Ved god støtte fra forfatter og journalist Peter Øvig Knudsen, fik jeg frigivet kopier af dokumenter, der omhandler mine forældres vidneudsagn mod Ib Birkedal Hansen, og herunder også hans svar, under retssagen mod ham 1948-50, samt min fars notater.

Ovennævnte dokumenter fik jeg først efter bogen "Jeg brød et løfte" var udkommet.

'Eftertid' tager sin begyndelse i sensommeren 1944 efter, at Gestapo løslod min mor.

SITUATIONEN TILSPIDSES I 1944

*D*igterpræsten Kaj Munk blev den 4. januar 1944 arresteret i sit hjem og brutalt likvideret af tyskerne. Drabet fandt sted i Hørbylunde bakker.

Året blev skelsættende for kampen mod besættelsesmagten.

I juni blev Riffelsyndikatet saboteret, og efterfølgende blev Tivolis koncertsale, glassalen og arenaen schalburgteret.

Dr. Werner Best indførte d. 26/6 udgangsforbud, gældende mellem kl. 20 aften og 05 morgen. Udgangsforbuddet blev i første omgang udskudt til ikrafttrædelse på et senere tidspunkt.

8 medlemmer af Hvidstengruppen bliver dømt til døden og umiddelbart herefter, henrettet.

I protest mod henrettelserne opstår der i befolkningen spontane arbejdsnedlæggelser, såkaldte "gå-hjem" strejker.

30. juni indledes en generalstrejke. Arbejdet genoptages delvist d. 5. juli, selvom Frihedsrådet opfordrer til fortsat strejke.

Det danske politi og grænsegendarmer bliver i september måned arresteret og efterfølgende deporteret til tyske interneringslejre.

I slutningen af september 1944 blev min mor, efter tre måneders fængsling, løsladt. Gestapo troede ikke på hendes påstand om uskyld, og hun var stadig under mistanke, derfor måtte hun være forsigtig med, hvad hun foretog sig.

For mig var det en stor befrielse atter at kunne flytte hjem sammen med mor. Jeg var lykkelig for at slippe for at bo hos min faster og hendes mand, som jeg havde boet hos siden mine forældres arrestation og fængsling i slutningen af juni.

Det littede den vanskelige hverdag for mig, og mor prøvede, så godt det var hende muligt, at håndtere mine mare-ridt, som jeg var begyndt at få efter de forfærdelige oplevelser, forhøret og torturen af far hos Gestapo på Shell-huset.

En kamp for mental overlevelse

Hvad der skete i Vanløse, den tid, hvor jeg boede hos min faster og onkel, står mere eller mindre uklart for mig. Jeg kæmpede en indædt kamp for at overleve mentalt, på grund af mine forældres arrestation og de frygtelige oplevelser, jeg havde været vidne til. Men også fordi, det hurtigt var gået op for mig, at min faster og onkel sympatiserede med nazisterne. De lagde ikke skjul på deres sympati.

Min onkel var vinkyper i et vinhus inde i byen. Her havde jeg, når jeg af og til var derinde, set tyskere komme for at handle. Jeg havde også bemærket leverancerne af kød og andre varer, der kom fra nazivenlige grossister.

Alt blev betalt med vin eller penge. Jeg spurgte en gang min onkel, hvorfor de handlede med tyskerne. Som svar fik jeg besked på, at jeg intet havde set og intet vidste. At der var et eller andet, der var helt forkert var jeg overbevist om, og jeg kunne så let som ingenting have ladet min viden sive

videre til en af kammeraterne fra fars modstandsgruppe, men valgte at holde mund af frygt for følgerne.

Selv om Vanløse ligger lidt udenfor den indre by, var kvarteret ikke mere roligt, end det var på Østerbro. Gestapos razziaer, modstandsfolk i aktion og på flugt, var næsten daglig kost. Alle i kvarteret kendte til min faster og onkels holdning overfor besættelsesmagten, så alt dette gik behændigt uden om min faster og onkels dør.

Mens jeg boede hos min faster, skiftede jeg fra min skole i Holsteinsgade til Katrinedals skole i Vanløse for, at jeg ikke skulle have den lange skolevej mellem Vanløse og Østerbro.

Jeg var faldet godt til på den nye skole og fik lov til at blive gående der, selvom jeg var flyttet hjem til mor. Man skønnede, at endnu et skoleskift ville ødelægge mere for mig, end det gavnede.

Kort efter mors løsladelse i september, fik vi tilladelse til at besøge far i Vestre Fængsel for at tage afsked med ham. Han var, ved en tysk krigsret, blevet dødsdømt for deltagelse i sabotagehandlinger og andet illegalt arbejde.

I mellemtiden havde Besættelsesmagten og den danske regering indgået en aftale om, at ingen dansk modstandsmænd måtte henrettes. I kraft af denne aftale blev fars dødsdom ændret til 10 års strafarbejde i Tyskland, hvilket tyskerne ikke havde fået meget ud af, for Ib Birkedal Hansen havde gjort sit arbejde med torturen af far grundigt, med det resultat, at han var blevet stærkt invalideret og uarbejdsdygtig. Det er et under, at far overlevede Birkedals bestialske mishandling.

Far var i et usædvanligt godt humør, og glad for at se os. Han mente, at det hele snart var overstået.

Han lod sig ikke mærke med, at han skulle sendes til Tyskland på strafarbejde. Han troede slet ikke på, at det ville gå så galt.

Selvom far stadig var Gestapos fange, var han overbevist om, at der var håb forude, besættelsen kunne ikke vare ved. Vi ville snart være et frit land igen, uden tysk indblanding. Optimist har far altid været.

Fredløse

Mor, var stadig under mistanke fra Gestapos side, de troede ikke på hendes forsikringer om hendes uskyld. Derfor skyggede de hende i al hendes færden, og hun følte sig usikker og bange. Det sled på hendes, i forvejen, tyndslidte nerver, som ikke var blevet bedre efter opholdet i Vestre Fængsel, og forhørene hos Birkedal, der havde været en grim oplevelse.

Fængselspersonalet havde, sikkert efter ordre fra Birkedal, blændet vinduet i cellen, for i stedet lade en projektør oplyse cellen døgnet rundt. Mor led af klaustrofobi, og det at sidde spærret inde bag en låst dør, var ved at drive hende til vanvid.

Hjælpsomme modstandskammerater tilbød at hjælpe os til Sverige. Her kunne vi være i sikkerhed, udenfor Gestapos rækkevidde. Et fristende tilbud, men jeg strittede imod, for tænk hvis far kom hjem, så ville han ikke kunne finde os. Det var mere end min lille 10-årige sjæl kunne bære. Tilmed kunne jeg ikke svensk, og hvordan skulle jeg så klare mig derovre, på den anden side af sundet.

Mor føjede mit ønske, selvom hun var meget opsat på, at vi flygtede til Sverige. Det blev i stedet for besluttet, at vi måtte "gå under jorden", som det hed.

Vi skulle gemmes væk et eller andet sted.

Inden flugten nåede mor og jeg at blive fotograferet. Det var meningen, at billedet skulle sendes til far til jul. Men billedet blev, af en eller anden grund, ikke sendt afsted til ham.

Det blev i tegneren Svend Otto S. sommerhus, der lå i nærheden af Fårevejle. Her kunne vi være i sikkerhed for Gestapos lange arm. Vi fik forbud mod at gå udenfor huset, når det var lyst. Vi måtte ikke nærme os vinduerne, og overhovedet ikke tænde lys.

Det var en kold og klam fornøjelse, som det kan være i et uopvarmet bindingsværkshus. Det var et stykke hen i oktober måned, da vi flyttede ind, og måtte ikke tænde op i brændeovnen for at få varmet huset op. Vi hundefrøs og måtte have tykke trøjer og sokker på. Når vi skulle i seng tog vi mere tøj på end af og pakkede alt, hvad der var at finde af dyner og tæpper i huset omkring os, for at holde varmen.

I ly af mørket kunne jeg snige mig ud og hente mad og fornødenheder, som venlige mennesker havde sat til os, på et aftalt sted i haven. Jeg kunne først komme ud at hente det, når mor sov. Jeg turde simpelthen ikke gå fra hende, da jeg ikke var sikker på, hvad hun kunne finde på i det korte øjeblik, jeg var væk. Desperat som hun var, forlangte hun, at jeg uafbrudt opholdt mig ved siden af hende.



Mor og jeg. Billedet skulle være sendt til far, men kom aldrig af sted.



Selvom jeg ser glad ud, var jeg det ikke. Tårerne står på spring.

Mor reagerede som et hjælpeløst og forvirret barn, hvis hun stod overfor en eller anden beslutning, hun skulle træffe.

Det var nogle hårde og forfærdelige uger i sommerhuset. Vi var bange og usikre, for tænk nu, hvis vi alligevel blev fundet og måske kom i fængsel eller i værste fald henrettet. Situationens alvor gik op for mig i al dens gru. Hvor var verden og menneskene dog onde. Det var også en skræmmende tanke for mig, at leve som ikke eksisterende, og så i vores fædreland. Det var en oplevelse, jeg ikke vil ønske for noget menneske at skulle opleve.

Sankthansaften, da mine forældre blev arresteret, skar en dyb flænge i mit 10-årige barnesind. Fra det ene øjeblik til det næste, blev jeg forvandlet fra at være et barn til en voksen, der måtte tænke og træffe beslutninger, så godt jeg kunne. Derfor var det for det meste mig, der kom til tage mig af de praktiske ting, uden nævneværdig hjælp fra mors side. Jeg prøvede at løse de forefaldne opgaver så godt som muligt, til tider uden det store held.

Man tog min barndom fra mig og gav mig den aldrig tilbage.

Frihedens sødme

Endelig, i slutningen af november 1944, kunne mor og jeg slippe fri af vort ufrivillige fangenskab i tegnerens sommerhus og vende hjem. Hjem til lejligheden i Nordborggade. De mennesker, der var stikkere eller hjælpere for Gestapo, som havde skygget os, var likvideret af modstandsfolk. Vi havde derfor ikke mere at frygte fra den kant. Det var dejligt at

slippe væk fra sommerhuset og være hjemme igen. Lejligheden, der havde stået tom siden mine forældres arrestation, så herrens ud. Alt, hvad der havde været i skuffer og skabe flød rundt i lejligheden, og lænestole, sofa og madrasser var skåret op, og polstringen strittede ud til alle sider.

Mor var heldig at finde en møbelpolstrer, der reparerede skaderne, så godt det kunne lade sig gøre. Møblerne blev i hvert fald brugbare igen. Madrasserne stod ikke til at redde. Her var mor heldig at få fat i nogle brugte madrasser, af rimelig kvalitet, som vi kunne bruge.

Travlheden med rengøring, oprydning og travlhed med den tilstundende jul, ledte mors tanker væk fra oplevelserne fra fængselsopholdet. Hun blev, desværre kun for en kort stund, mere ligevægtig og glad. Alting skulle være klart og i orden, for hvis nu far kom hjem?

Mors humør svingede meget. Fra det ene øjeblik at være munter for i næste øjeblik skifte til en rasende furie. Hun kunne virke ubeslutsom og vægelsindet og lod ofte mig om at træffe beslutningerne, hvilket var svært, når man kun er ti år. Men jeg gjorde det så godt, jeg kunne. Mors læge gav hende medicin for nerverne og sovemedicin til natten.

Udenfor hjemmets fire vægge, var mor den stærke kvinde, der kunne klare alt. Hun gemte sig bag en maske overfor andre, og jeg beskyttede hende, så godt det var mig muligt. Vi forsøgte at være optimistiske og se fremad, bevare humøret, så godt vi kunne. Det var svært, for alting var så usikkert.

Mors humørsvingninger havde den indvirkning, at jeg blev en meget alvorlig og indesluttet pige. Jeg, der gjorde mig så usynlig som muligt og syntes, verden var ond.

Jul uden far

I begyndelsen af oktober måned blev far flyttet fra Vestre Fængsel til Frøslevlejren.

Her boede han i barak H 14, "Gedestalden", som den blev kaldt.

Der var mange mænd stuvet sammen på stuen, flere end der reelt var plads til. Med vinduer, der ikke kunne åbnes, og deraf manglende udluftning, og dertil mænd, der ikke kunne bade hver dag, da det var svært at blive ordentligt vasket og få vasket tøj, deraf odøren.

En dag var lejrinspektøren kommet på barakeftersyn. Han havde åbnet døren ind til stuen, hvor far boede, men havde hurtigt smækket døren i igen, med bemærkningen om, "at der stank derinde som en hel gedestald."

Deraf navnet "Gedestalden."

I de få breve vi fik fra far, fortalte han om livet i Frøslevlejren. Han havde det godt og medfangerne, han boede sammen med, var flinke. Det var ikke det værste sted at opholde sig, når han nu skulle være i fængsel. At han savnede os og vennerne hjemme, lagde han ikke skjul på, men håbede, at han snart ville komme hjem til os igen. Brevene var fulde af optimisme og håb.

Lige til det sidste håbede vi på, at far ville komme hjem til jul, og mor og jeg havde travlt med juleforberedelser, for hvis nu! ... så skulle alt være i orden.

Både fars og mors familie ville komme juleaften, der var mange munde at mætte. Meget af vores familie boede i nærheden af os og handlede hos samme slagter som os. Så med velvillig hjælp fra dem med at spare lidt på kød indkøbet,

kunne mor få en flæskesteg, der var stor nok, til at der kunne blive kød nok til alle juleaften.

”Dunte, husk, kun et stykke kød, ellers er der ikke nok. Der er sovs og kartofler for resten,” husker jeg endnu mors replik, da vi gik til bords. Æv, her havde jeg lige glædet mig til masser af flæskesteg.

Så vidt jeg husker, er juleaften altid blevet holdt hos os. Vi var dem, der havde bedst plads til den voksende familie. Vi kunne nemt blive op mod seksten til tyve, især hvis far eller mor lige fik inviteret et par ældre mennesker, der ikke havde nogen at holde jul med, så de ikke skulle være alene juleaften.

Mor havde bagt forskellige slags småkager, der stod klar i kagedåserne. Det var noget af det første, der blev gjort. Alle kagedåserne blev ikke fyldt det år, for der var knaphed på de ingredienser, vi skulle bruge til småkagerne.

”Lidt skal der være, ellers er det ikke jul, og med god vilje vil der være nok julen over,” fastslog mor.

Lillejuleaftensdag har huset altid stået på den anden ende af travlhed. Den sidste mad, der kunne forberedes blev tilberedt. Juletræet skulle pyntes, og den sidste rengøring overstås, før vi kunne holde fri. En duft af mad bredte sig i hele huset, lige fra morgenstunden. Sådan husker jeg det var hvert år.

Mine tanker kredsede sig denne jul omkring min far.

Kom han hjem eller kom han ikke hjem?

Havde han det godt?

Frøs han og fik han mad nok?

Hvem skulle være julemand, hvis far ikke kom hjem?

Der var ingen af mine onkler, der duede. De kunne ikke lave sjov som far.

Hvem skulle læse julehistorierne 'Peters Jul' og 'Sørens Spille'?

Det kunne kun far gøre godt nok.

Hvis far ikke kom hjem, så ville det være en rigtig dum jul. Om jeg nu bare kunne trylle, så ville jeg trylle far hjem. Men trylle kunne jeg ikke.

Mor turde jeg ikke spørge mere, for hun blev irriteret på mig hver gang, jeg spurgte. Jeg havde en fornemmelse af, at jeg gik mere i vejen for hende, end jeg var til hjælp.

Juletræet var ikke så flot, som det plejede at være, og der var ikke plads til al julepynten. Når far købte juletræ var det altid for højt og bredt, så vi måtte kappe en masse grene af det, for at få plads til det. De overskydende grene blev klippet til og sat i vinduerne, de kunne altid lune lidt, og det så også hyggeligt ud. Toppen fik jeg ind på mit værelse, så jeg kunne have mit eget lille juletræ. Det blev der ikke noget af det år.

Alting var forkeret, syntes jeg, og lillejuleaften blev ikke så hyggelig, som den plejede at være. Ingen af os var i humør, det var blevet grundigt ødelagt, for mor havde sidst på eftermiddagen fået underretning om, at far var blevet deporteret til kz-lejren Neuengamme, der lå i nærheden af Berlin. En nedslående meddelelse, for nu var alt håb, om at far kom hjem, ude. Måske så vi ham aldrig mere.

For mig virkede det malplaceret at være glad, når vi vidste, at far og mange andre led i kz-lejrene. Vi havde hørt mange skrækhistorier om de usle forhold fangerne måtte leve under.

Til stor sorg for familiens små, kom julemanden ikke. Selv nissen på loftet havde ikke været der for at spise julegrøden, som vi, traditionen tro, havde sat til ham.

Mor mente, at julemanden nok havde haft for travlt, eller, at der var for megen sne, så han ikke kunne komme frem. I stedet havde hun foreslået, at vi kunne finde på nogle lege i stedet.

Trods alles forsøg på at gøre juleaften så hyggelig som muligt, var det svært at finde den rigtige julestemning. I mine øjne virkede alting forkert og uægte.

Da jeg var kommet i seng den aften, gik mine tanker ned til far som de havde gjort så mange andre aftener. Jeg græd mig i søvn, den nat. Jeg savnede ham forfærdeligt. Mit højeste ønske var, at alting ville være som før tyskerne besatte vores land og skabte krig og ufred. Jeg kunne ikke få ind i mit lille hovede, at mennesker ikke bare kunne snakke sammen og blive enige om tingene, for bagefter stadig at være gode venner. Ren utopi.

SPÆNDINGERNE ØGES I 1945

Spændingerne mellem danskerne og besættelsesmagten øgedes i 1945. Sabotagerne tog til i styrke og omfang.

Ude omkring i Europa havde tyskerne problemer med krigslykken, vi fulgte med, så godt vi kunne via nyhedsudsendelserne fra BBC, og alle håbede på en snarlig afslutning på krigen.

Den 21. marts foretog det engelske luftvåben en vellykket bombning af Shellhuset, Gestapos hovedkvarter. Shellhuset blev ødelagt, og de fleste af de danske modstandsfolk, der var indsat i husets øverste etage, som bombeskjold, blev reddet.

Desværre styrtede et af flyene ned i Den Franske Skole på Frederiksberg. En frygtelig ulykke, der berørte mange mennesker. Flyet var, ved en vending ude over godsbaneterænet, hvor dets ene vinge ramte en elmast, kommet ud af kurs.

Endelig den 4. maj om aftenen meddelte BBC, det glade budskab, at tyskerne havde kapituleret, og befrielsen var en realitet.

Vinteren 1944-45 var kold, mørk og føltes uendelig lang. Der var et pust af vemod i vinden, der hylede omkring hushjørnerne og lod sneen fyge gennem gaderne. Der var knaphed på mange ting, og mor sparede på alt, så det vi kunne få, kunne række længst muligt. Fars rationeringsmærker havde Gestapo tilranet sig. Nu han ikke var hjemme, havde vi ikke brug for dem. Mor havde måttet acceptere, at der ikke var så meget arbejde at få på den systue, hun arbejdede for, så hun fik atter et rengøringsjob på Politiken. Politiken udbetalte stadig fars løn, men den var reduceret. Jeg lærte at maske strømper op hos fru en i en manufakturforretning. Silkestrømperne, det var før nylonstrømpernes tid, løb for et godt ord. De penge, jeg fik for arbejdet, blev brugt på et togkort til og fra skole, resten var mine lommepenge.

Viceværtsarbejdet skulle passes: trappevask, snerydning, grusning af fortove og gade. Altsammen skulle være i orden, før jeg tog af sted til skole. Derfor måtte jeg stå tidligt op for at hjælpe mor med snerydningen.

Som jeg husker det så mange år efter, kom der masser af sne den vinter. Ofte kunne jeg fortsætte snerydningen, når jeg kom hjem fra skole. Det var ofte en træt pige, der ikke altid fik læst alle lektierne til næste dag.

Fødselsdagen

Mine fødselsdage i januar, kort efter jul, har altid været festlige. En fødselsdag, som mine skolekammerater og jeg altid har glædet os til. Hele klassen var inviteret med. Der blev ikke gjort forskel på nogen.

Juletræet blev aldrig smidt ud, før efter min fødselsdag.

Det var tradition, at vi skulle tage afsked med julen, for denne gang, ved at danse omkring det efterhånden knastørre træ. De fleste af grannålene var drysset af og lå på gulvtæppet under træet. Vi undlod at have levende lys på træet, det var for farligt. Det gjorde ikke noget, det var festligt alligevel.

Julemanden plejede at komme på besøg en sidste gang, inden han skulle hjem til, hvor han boede. Trods hans slunkne gavesæk, havde han alligevel en lille gave til os hver. Ingen blev forbigået, selvom om han ofte drillede med, at han ikke havde gaver nok.

Jeg vidste godt, at det var far, jeg genkendte hans stemme. Det gjorde ikke noget, det var sjovt alligevel.

Min 11-års fødselsdag det år blev en tam forestilling. Jeg var ikke rigtigt i humør til at have gæster, for jeg vidste, at det ikke ville blive en fødselsdag som alle de andre fødselsdage, jeg havde haft. Derfor havde jeg kun inviteret nogle få skoleveninder med. En af dem, Inger, var også inviteret, selvom jeg ikke legede med hende så tit, ville jeg alligevel have hende med, selvom mor var imod det. Hvorfor, havde jeg ikke fået nogen forklaring på?

Juletræet var smidt ud for længst, mor kunne ikke holde ud at have det stående, og jeg viste, at julemanden, far, ikke ville komme på besøg denne gang. I stedet læste mor historier for os. Noget hun absolut ikke egnede sig til. Hun lirede historierne af.

Inger husker jeg ganske tydeligt. Hun gik på Holsteinsgade skole i samme klasse, som den jeg forlod i 1944, da jeg måt-